

KONSTITUCIJA IR NUOSAVYBĖS TEISĖS APRIBOJIMO GALIMYBĖS

Doktorantė Eglė Švilpaitė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 69
Elektroninis paštas eglesvilp@hotmail.com

Pareikta 2002 m. spalio 11 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gruodžio 10 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros profesorius dr. Saulius Katuoka ir šios katedros docentas dr. Justinas Žilinskas

S a n t r a u k a

Nuosavybės teisės apsaugos principas yra vienas bet kurios valstybės ir jos jurisdikcijoje esančių asmens teisių ir laisvių garantų, todėl neišvengiamai buvo įtrauktas į Lietuvos Respublikos Konstitucijos asmenims garantuojamų teisių ir laisvių sąrašą.

Lietuvos Respublikos Konstitucija jau dešimt metų 23 straipsnio normomis, sudarančiomis vientisą visumą, nustato tris pagrindines taisykles, kuriomis valstybė yra įpareigota laiduoti nuosavybės teisės absoliutų neliečiamumą ir apsaugą įstatymais. Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad nuosavybės neliečiamybės principas turi būti įgyvendinamas ne gramatiškai, o sistemaiškai aiškinant Konstituciją, nes negali būti įgyvendinamas atsietas nuo pagarbos kitoms žmogaus teisėms ir laisvėms ir įstatymų laikymosi principų. Socialinės filosofijos įtaka taip pat lėmė absoliučios nuosavybės teisės koncepcijos atsisakymą. Atsižvelgiant į šias tendencijas svarbu nustatyti nuosavybės teisės apribojimo galimybes, visų pirma teisinius pagrindus bei kriterijus, taip pat valstybės galimybių nustatyti nuosavybės teisės apribojimus ribas.

Konstitucinis Teismas savo praktikoje yra išdėstęs tik apribojimų principus, tačiau visiškai nėra nagrinėjęs konceptualių dalykų, tokių kaip nuosavybės teisės sąvoka, jos turinys, apribojimų formos, kurios tam tikrais atvejais gali lemti de facto nusavinimą, ir kitų klausimų, darančių įtaką asmenų teisių ir interesų gynimo priemonėms ir būdams pagal Konstitucijos 23 straipsnį. Kartu Konstitucinis Teismas vis dar visapusiškai neįvertina tarptautinių sutarčių įtakos konstitucinei nuosavybės teisės apsaugai.

Todėl šiame straipsnyje siekiama glaustai pateikti Konstitucinio teismo poziciją nuosavybės teisės apribojimų legitimumo klausimu, gretinant juos su vienos iš efektyviausių regioninės tarptautinės sutarties žmogaus teisių gynimo srityje – 1950 m. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo praktikos suformuluotais nuosavybės teisės ribojimo principais. Pagrindinė straipsnio išvada yra ta, kad Konstitucinis Teismas turėtų garantuoti konstitucinę nuosavybės teisę ne tik klasikinėmis gynybos priemonėmis bei nacionalinės teisės normomis, bet ir remdamasis daugelyje valstybių plėtojama šiuolaikinės nuosavybės teisės doktrina, atsisakančia tradicinio savininko teisių „trejeto“, o Europos žmogaus teisių konvencija turėtų tapti efektyviu instrumentu, taikomu ginant savo nuosavybės teisę.

Nuosavybė visais laikais buvo pripažįstama kaip asmens teisių ir laisvių ekonominis pagrindas, todėl nenuostabu, kad į konstitucinį asmens teisių ir laisvių sąrašą yra įtrauktas asmens nuosavybės teisės apsaugos principas. Konstitucinio teismo nuomone, asmens konstitucinė teisė į nuosavybę yra esminė (būtina) asmens ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo sąlyga [3].

Nuosavybės teisė buvo garantuojama tokiuose reikšminguose žmogaus teisių apsaugos istorijoje dokumentuose, kaip 1215 m. *Magna Charta*, 1791 m. JAV Teisių bilyje, 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje; įvairių valstybių konstitucijos įtraukia šią teisę į

žmogaus teisių sąrašus. Tačiau daugumai valstybių nesutariant dėl šios teisės apsaugos apimties nuosavybės teisės apsaugos įtvirtinimo procesas tarptautinėje teisėje vyko lėtai ir neefektyviai. Dalis tarptautinių daugiašalių sutarčių, nustatančių įpareigojimus jas pasirašiusioms valstybėms narėms, dar XX a. viduryje neįtvirtino šios teisės apsaugos [1], kitose skiriasi nustatytos apsaugos apimtis, o tai lėmė valstybių nenoras suteikti jų jurisdikcijoje esantiems asmenims daugiau, nei jos galėtų garantuoti savo finansiniais, ekonominiais ir socialiniais ištekliais [2].

Lietuvos Respublikos Konstitucija štai jau dešimt metų 23 straipsnio normomis, sudarančiomis vientisą visumą, nustato tris pagrindines taisykles, kuriomis valstybė yra įpareigojama laiduoti nuosavybės teisės absoliutų neliečiamumą ir apsaugą įstatymais [3]. Nuosavybės teisei ginti yra sukurta ištiesa civilinės, administracinės, baudžiamosios ir kitų teisės šakų įstatymų sistema, turinti užtikrinti įvairių ir dinamiškų nuosavybės santykių apsaugą. Tačiau nuosavybės teisės apsaugos garantija Lietuvos Respublikos Konstitucijoje dažnai interpretuojama taip, kad ji taikoma tik tais atvejais, kai valstybė nusavina nuosavybę, t. y. perima visas savininko teises į nuosavybės teisės objektą. Apibendrinus tris pagrindiniame Lietuvos Respublikos įstatyme įtvirtintas nuosavybės teisės garantijas, galima teigti, kad Konstitucija neapriboja, bent jau tiesiogiai, valstybės galių teisės aktais ir kitais būdais riboti nuosavybės teisę.

Rengiant Konstituciją buvo manoma, kad nuosavybės teisės įtraukimas į žmogaus teisių sąrašą prisidės prie ekonominio ir politinio naujai susikūrusios valstybės stabilumo, noro į savo valstybę kuo greičiau pritraukti užsienio investicijas. Tačiau nedaugelis teisės praktikų ar mokslininkų bandė analizuoti neliečiamos nuosavybės teisės įtraukimo į konstituciją poveikį atitinkamos valstybės efektyviam valdymui ir galimybei vykdyti ekonominę politiką bei žemės ir kitas reformas. Nuosavybės teisės absoliutumas yra taip tvirtai įsišaknijęs mūsų sąmonėje, kad net dauguma teisininkų, paklaustų apie nuosavybės teisės prigimtį ir pobūdį, pirmiausia įvardija jos neliečiamumą ir šventumą. Kaip konstatavo pats Konstitucinis teismas, teisinėje kalboje „neliečiamumas“ paprastai suprantamas kaip nepažeidžiama, neatimama žmogaus, šiuo atveju savininko, teisė reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat valstybės pareiga ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją [4]. Tačiau nuosavybės teisės supratimas kaip asmens neribotos ir absoliučios teisės savo turto atžvilgiu seniai nebeatitinka ekonominio valstybių vystymosi realijų, tai atsiskleidė jau pirmaisiais Konstitucijos galiojimo metais, kai Konstitucinis teismas buvo priverstas konstatuoti neliečiamumo garantijos iliuziškumą [5], pripažindamas, kad nuosavybės teisės apsauga nėra absoliuti, taikydamas ne gramatinį šios normos aiškinimą, o sisteminiį, pagrįstą realiais valstybės ir visuomenės poreikiais.

XX a. civilinių santykių reguliavimo peraugimas iš ekonominės orientacijos į socialinę lemia laisvos rinkos savireguliacijos principų iškeitimą į konkuruojantį visuomenės gėrio gynimą savininko interesų sąskaita. Todėl Vakarų Europos ir Amerikos civilinės teisės atstovai išvystė nuosavybės teisės socialinės funkcijos koncepciją, paremtą nuosavybės, kaip įpareigojimo, idėja [6]. Nuosavybės teisės socialinės funkcijos poreikis kyla, visų pirma, iš poreikio patenkinti kitų visuomenės grupių interesus, įgyvendinant statybos, miestų planavimo, aplinkos apsaugos, valstybės reguliacines funkcijas ekonomikos sektoriuje, valstybės saugumo, konkurencijos užtikrinimo ir kitus poreikius. Nuosavybės teisės supratimas kaip absoliučios ir neribojamos prieštarautų pačiai žmogaus teisių sampratai.

Nuosavybės teisės socialinės funkcijos teorija ryškiai atsispindėjo ir darė įtaką nuosavybės teisės konstitucionalizavimo procesui Vakarų Europos valstybėse, todėl nuosavybės šventumo ir neliečiamumo principas nėra įtvirtintas daugumoje pasaulio valstybių konstitucijų [7], nes dauguma konstatuoja, kad nuosavybės teisė negali būti įgyvendinama pažeidžiant visuomenės interesus, kad nuosavybė savininkui suteikia ne tik teises, bet ir pareigas [8].

Nuosavybės teisės negalima vadinti absoliučia jau vien dėl to, kad visos teisės yra reliatyvios, kadangi jomis turi būti naudojamos nepažeidžiant kitų asmenų teisių. T. Bonyhady žodžiais tariant, nuosavybė geriausiai suprantama, tiek istoriškai, tiek teisiškai, kaip konkuruojančių asmeninių ir kolektyvinių, privačių ir viešųjų interesų pusiausvyra [9, p. 16]. Absoliuti nuosavybė pirmiausia stabdo asociacijų, išraiškos laisves, judėjimo ir susirinkimų teises,

kurias įtvirtina ta pati Konstitucija. Todėl nuosavybės teisės ribos, galima sakyti, yra labai aiškios – tai kitų asmenų subjektinių teisių įgyvendinimo būtinybė. Visos subjektinės teisės, suteikiamos asmeniui, yra skirtos tam, kad patenkintų ne tik privataus asmens interesus, bet ir leistų įgyvendinti savo teises kitiems asmenims bei pasiekti visos visuomenės tikslus, todėl visa viešoji tvarka yra paremta greičiau nuosavybės teisės apribojimais, o ne veikimo laisve [9, p. 16].

Taikydamas Konstitucijos 23 straipsnį socialinės nuosavybės funkcijos teoriją pripažino ir Konstitucinis teismas, ne kartą pažymėjęs, kad nuosavybės neliečiamumas neturi būti traktuojamas kaip absoliutus. Kai kurios Konstitucijos normos įtvirtina ūkinės veiklos reguliavimo tikslus ir ribas, tarp kurių yra Konstitucijos 28 straipsnyje įtvirtintas visuotinis reikalavimas, įpareigojantis visus asmenis įgyvendinant savo teises ir naudojantis laisvėmis laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių [5; 10]. Todėl šiuolaikinės nuosavybės teisės turinys negali būti suprantamas tik kaip išskirtinių, savininkui priklausančių teisių visuma. Kaip teigia V. P. Kamišanskis, savininkas dalijasi su visuomene, o mainais visuomenė garantuoja ir saugo jo nuosavybės teises [8, p. 29]. Todėl kyla pagrįstas klausimas, kokios yra konstitucinės nuosavybės teisės apribojimo teisėtumo sąlygos?

Vadovaujantis Konstitucinio Teismo pozicija „<...> nei Konstitucija, nei galiojanti kitų įstatymų sistema, nei visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos nepaneigia galimybes įstatymais nustatytais sąlygomis ir tvarka nusavinti turtą ar apriboti jo valdymą, naudojimą ar disponavimą juo“ [12]. Konstitucija leidžia riboti žmogaus teises ir laisves, jeigu:

- 1) tai daroma įstatymu;
- 2) ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus;
- 3) ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;
- 4) laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Būtinybė riboti subjektines savininko nuosavybės teises gali išplaukti iš paties asmens veiksmų, iš sutarčių, valstybės tarptautinių įsipareigojimų. Tokį apribojimą gali lemti ir turto pobūdis arba visuomenei svarbus interesas [3; 13]. Todėl kyla pagrįstas klausimas, kiek kiekvienas iš mūsų turėtų dalintis su visuomene ar atskirais jos nariais? Ar galime už teisių apribojimą reikalauti kompensacijos? Šie klausimai yra svarbūs ne tik siekiant nustatyti valdžios aktų teisėtumą, bet ir nustatant asmenų, kurių teisės ribojamos, teises gynybos priemones.

Didžioji dalis Konstituciniam teismui pateikiamų prašymų akivaizdžiai rodo, kad dauguma mūsų dalintis su visuomene nesame pasirengę. Daugumoje skundų dėl 23 straipsnio pažeidimo vis iš naujo įrodinėjamas nuosavybės šventumo ir neliečiamumo principas ir ignoruojamos bet kokios kitų asmenų teisės. Akivaizdu, kad ne visų asmenų nuosavybė gali įgyti viešą pobūdį, t. y. turėti įtakos kitų teisių ir laisvių įgyvendinimui, ir ne kiekvienas asmuo turi pareigą leisti kitam naudotis savo turtu vien todėl, kad pastarasis norėtų įgyvendinti savo susirinkimų teisę arba judėjimo laisvę. Dabartinis 2000 m. Civilinis kodeksas (toliau – CK) labai drąsiai ir dosniai įtvirtina nuosavybės teisės apribojimo galimybę, 4 knygos 39 straipsnyje nustatydamas, kad nuosavybės teisės apribojimai gali būti nustatomi įstatymu ar teismo sprendimu. Kokybiniai apribojimų kriterijai, tokie, kokie nustatomi nuosavybės nusavinimo atveju – pagarbos kitų asmenų teisėms ar visuomenės interesų siekimo principai, nėra įvedami. Vadinasi, galima priimti „individualų“ įstatymą, kuris apribotų vieno asmens nuosavybės teises kito asmens naudai, o ne visos visuomenės ar jos grupės labui. Šią galimybę patvirtina privatizacija, dėl kurios viešoji valstybės valdžia socialines, ekonomines funkcijas perduoda privatizuotų sektorių savininkams. Privatizuotos įmonės tampa privačiomis pagal jų nuosavybės ir valdymo pobūdį (formą), viešomis pagal prigimtį ir iš dalies vyriausybiniomis pagal funkcionavimą [9, p. 36]. Tokios įmonės teikdamos paslaugas visuomenei rodos pagrįstai galėtų reikalauti, kad valstybė sudarytų kuo tinkamesnes sąlygas teikti tokias paslaugas ir, pavyzdžiui, nusavintų vieno asmens žemę ar statinius arba įpareigotų suteikti leidimą jais naudotis, jeigu jie reikalingi transformatorinei ar užtvankai įrengti, tam, kad likusiems to rajono gyventojams būtų tiekiami elektra, vanduo ar telefono ryšys. Tačiau,

kita vertus, asmenys, privatizavę buvusį valstybės ar savivaldybių turtą ir gavę leidimą kontroliuoti didžiulius resursus, visų pirma siekia paprasto pelno, o ne visapusiškai patenkinti visuomenės narių poreikius. Tokios įmonės Lietuvoje stengiasi įtvirtinti absoliučias ir išskirtines savo nuosavybės teises kaip neatsiejamas nuo turtinių teisių, kartu turėdamos užtikrinti žmonių teises į esminių poreikių patenkinimą. Todėl nenuostabu, kad nuolat kyla ginčas, kiek tokios kompanijos ir jų veikla turi būti kontroliuojamos visuomenės interesų atžvilgiu. Kitų sričių įstatymai nustato draudimą disponuoti indeksuotais indėliais, deklaruodami, kad taip bus pažeista ir neįgyvendinta kitų asmenų teisė laiku gauti darbo užmokestį ar pensijas, dėl tos pačios priežasties ribojama dirbančių pensininkų teisė gauti visą pensiją. Atsisakoma atkurti buvusių savininkų nuosavybės teises natūra į pastatus, kuriuose gyvena nuomininkai.

Akivaizdu, kad norint apginti savo teises trūksta aiškių nuosavybės teisės apribojimo įgyvendinimo kriterijų, kaip akivaizdžiai patvirtina įstatymais įtvirtinta nuosavybės teisės apribojimų įvairovė. Nei Konstitucinis Teismas, nei teisės mokslo doktrina iki šiol konceptualiai giliau nenagrinėjo nuosavybės teisės ribojimo būdų ir priemonių. Taip pat dažnai nesusiama, kad nuosavybės teisės apribojimai gali kilti ir iš tarptautinių sutarčių, nes ratifikuotos tarptautinės sutartys pagal Konstitucijos 138 straipsnio trečiąją dalį tampa Lietuvos Respublikos teisinės sistemos sudedamąja dalimi. Lietuvos Respublikos CK 1 knygos 13 straipsnis taip pat nustato visų Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių prioritetą esant nacionalinių ir tarptautinių sutarčių normų kolizijai.

1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija), sudedamoji mūsų teisės sistemos dalis ir taikoma tiesiogiai [14], pirmojo protokolo 1 straipsnyje nustato trijų taisyklių apsaugos ginant asmens nuosavybę mechanizmą [15], kurių viena yra susijusi su valstybės galimybėmis įstatymais kontroliuoti ir nustatyti nuosavybės teisės apribojimus, jei tai būtina visuomenės interesų labai ar mokesčių ir baudų mokėjimui užtikrinti, t. y. įtvirtina valstybių „policines“ galias [16, p. 1304]. Pirmas protokolai puikiai atspindi negatyvų teisės gynimo pobūdį, kai suteikiama teisė ginama per galimybę ją riboti ar atimti.

Konvencija suteikia plačią veiksmų laisvę valstybėms, konvencijos dalyvėms, nustatyti nuosavybės teisės apribojimus, jei to reikia bendriesiems interesams patenkinti ar mokesčių, kitų mokėjimų ar baudų sumokėjimui garantuoti. Valstybės pačios nustato, kas yra reikalinga bendriesiems interesams patenkinti, tačiau kontrolės priemonės turi būti proporcingos jomis siekiamiems tikslams. Įstatymas turi būti aiškus ir tikslus, o proporcingumo negalima konstatuoti, jeigu dėl apribojimo asmuo patiria asmeninius ir pernelyg didelius apribojimus [17]. Pastarąjį tikslą galima pasiekti įvairiomis priemonėmis, tarp jų ir galimybe numatyti apribojimų taikymą, kontrolės trukmę, kompensacijos už teisių apribojimus suteikimą.

Atrodo, kad mūsų Konstitucinis teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnį, nenukrypo nuo šių principų. Tačiau nagrinėjant Europos žmogaus teisių teismo praktiką aiškėja, kad pastaroji institucija senokai taiko kitus, galima sakyti, aukštesnius nuosavybės teisės apsaugos standartus. Visų pirma daugelis Europos valstybių ir pats Europos žmogaus teisių teismas seniai atsisakė mūsų teisininkams įprasto nuosavybės teisės turinio apibrėžimo per teisių „trejetą“, t. y. teisių valdyti, naudoti ir disponuoti.

Konvencija nepateikia „nuosavybės“ apibrėžimo. Taip pat buvo pripažinta, kad rinkos santykių vystymasis lemia nuosavybės teisės objektų plėtrą. Nuosavybės teisės, kaip ir kitų Konvencijos garantuojamų teisių, ypatybė ta, kad ši koncepcija kuriama autonomiškai nuo nacionalinės teisės koncepcijų, susiklosčiusių valstybių, Konvencijos dalyvių, teisėje [18]. Koncepcijos autonomiškumas pasireiškia tuo, kad Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis gali suteikti apsaugą toms teisėms ar interesams, kurie nacionalinėje teisėje nėra pripažįstami nuosavybės teisės objektais [19].

Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, kad Konvencijos 1 protokolo 1 straipsnis gina visas teises, kurios turi ekonominę vertę ir kurių atžvilgiu gali būti keliamas efektyvus reikalavimas [20]. Europos institucijos šiuo atžvilgiu pasirinko selektyvų požiūrį, užuot konceptualizavusios nuosavybės, kurios atžvilgiu būtų taikomas Konvencijos „trijų taisyklių“ režimas, sąvoką ir jos turinio statiškumą. Kaip buvo nustatyta nagrinėjant bylas, pirmojo protokolo 1 straipsnio garantuojama apsauga apima įvairių rūšių turtą, tiek kilnojamąjį, tiek ne-

kilnojamąjį [21], nuo vertybinių popierių [22], licencijų [23] iki pretenzijų [24], leidimų atlikti planavimą [25], socialinių išmokų [26], tam tikrų interesų į turtą [27], medžioklės ir žvejybos teisių [28]. Teismo praktika seniai įtvirtino, kad apsaugos standartai, numatyti pirmojo protokolo 1 straipsnyje, taikomi tiek daiktinėms teisėms (*rights in rem*), tiek prievolinėms teisėms (*rights in personam*). Vadinasi, apsauga nuo vienašališko nuosavybės teisės apribojimo taip pat taikoma ir nuosavybės teisės sudedamosioms dalims, valdymo ar naudojimo teisei, o ne tik šių teisių visumai, kuri, Lietuvoje paplitusiu požiūriu, sudaro nuosavybės teisės turinį.

Antra, atsižvelgiant į Europos žmogaus teisių teismo poziciją nuosavybės teisės objektų atžvilgiu, nuosavybės teisės apribojimais gali pasireikšti tokiais būdais ir formomis, kuriuos mūsų teisės sistemoje laikome įprastais valstybės reguliavimo galių įgyvendinimo mechanizmais, pavyzdžiui:

- a) nustatant pareigą atlikti tam tikrus veiksmus [29];
- b) draudžiant atlikti tam tikrus veiksmus, t. y. ir kaip pozityvios, ir negatyvios pareigos, kurių formos gali būti:
 - 1) projektavimo kontrolė [30];
 - 2) aplinkos apsaugos reikalavimai [31];
 - 3) statybų draudimai [15];
 - 4) nuomos santykių kontrolė [32];
 - 5) importo ir eksporto įstatymai [33];
 - 6) turto konfiskavimo teisminės (*legal*) procedūros [34];
 - 7) paveldėjimo įstatymai [35];
 - 8) konfiskavimas baudžiamojoje teisėje kaip prevencinė priemonė [36];
 - 9) medžioklės teisių išplėtimas žemės savininkų valdose [37];
 - 10) mokesčių surinkimas, kitų rinkliavų ir baudų mokėjimas [22] ir kt.

Pagal Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo praktiką visos šios valstybės taikomos ekonominių ir socialinių valstybės tikslų įgyvendinimo priemonės turi patenkinti apribojimų teisėtumo reikalavimus, priešingu atveju kyla valstybės atsakomybė už asmens nuosavybės teisės pažeidimą.

Trečia aplinkybė, kuri nėra nagrinėjama taikant Konstitucijos 23 straipsnį ir kuri buvo ne kartą konstatuota Europos teismo praktikoje, yra ta, kad neretai sunku nubrėžti aiškia ribą tarp šių nuosavybės teisės ribojimo formų ir nusavinimo, kadangi atitinkamo masto apribojimai gali lemti *de facto* nusavinimą [38]. Todėl ginčas, kiek teisių užtenka nuosavybės teisės egzistavimui konstatuoti, sprendžiamas apsaugant teises pagal Konvenciją, kai vienos iš teisių panaikinimas kvalifikuojamas kaip teisių apribojimas [39].

Visos anksčiau aptartos Europos žmogaus teisių konvencijos normų ir tarptautinio teismo doktrinos naujovės mūsų teisės sistemoje dar nesusilaukė plataus pripažinimo. Tačiau neabejotinai, jas taikant būtų išsamiau atspindėtas šiuolaikinės nuosavybės teisės doktrinos vystymasis, nustatytos efektyvesnės priemonės kovojant su vienašališku nuosavybės teisės apribojimų nustatymu, todėl asmenys gautų daugiau teisių kovodami su savo nuosavybės teisės pažeidimais. Žemėtvarkos, miesto planavimo institucijų, statybos veiklos reguliavimas ar mokesčių įvedimas nesukėlė Lietuvoje tokios gyventojų pasipriešinimo bangos ir teisminių ginčų dėl valstybinės valdžios viešųjų galių riboti asmenų teises, kokie vyksta daugelyje Vakarų Europos šalių ir kituose žemynuose. Tuo gali būti paaiškintas pats nuosavybės teisės ribojimų temos „užmiršimas“. Analizuojant Europos žmogaus teisių konvencijos praktiką akivaizdu, kad nuosavybės teisės apribojimų galimybės nėra išsemtos.

Išvados

Apibendrinant keltus klausimus darytinos tokios išvados.

1. Nei Konstitucija, nei kiti įstatymai, nei visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos nepaneigia galimybės įstatymais nustatytomis sąlygomis ir tvarka apriboti nuosavybės teisę.

2. Neabejotina, kad Konstitucijos 23 straipsnio dispozicija neatitinka mūsų valstybės vystymosi tikslų ir principų, šiuolaikinės nuosavybės teisės doktrinos ir ekonominės apyvar-

tos vystymosi, todėl siekiant teisinio apibrėžtumo ji turėtų būti atitinkamai koreguojama, nustatant nuosavybės teisės ribojimų galimybes ir ribas. Lietuvos Respublikos Konstitucija negali būti statiškas instrumentas, tačiau būdama tiesiogiai taikomas dokumentas ji turi būti prognozuojama ir užtikrinti teisinį apibrėžtumą.

3. Ginant konstitucinę nuosavybės teisę Konstitucinio teismo pagrindine funkcija taptų mūsų valstybės ir visuomenės poreikių suderinamumo įgyvendinimas, derinant tokiai apsaugai skirtas nacionalines ir tarptautines teisės normas, šalinant esamus ir potencialius konkuruojančių normų prieštaravimus.

4. Lietuvos Respublikoje nesant aiškių savininko ir visuomenės interesų derinimo kriterijų, svarbu, kad įstatymų leidybos subjektai sugebėtų priėti nuosekliai pritaikomą kompromisą, nesukeliantį nepagrįsto savininko interesų diskriminavimo visuomenės ar jos narių atžvilgiu ir atvirkščiai. Tai ypač aktualu valstybei nustatant nuosavybės teisės apribojimus, kadangi kai kuriais atvejais jie gali lemti turto nusavinimą *de facto*. Mūsų valstybės valdžios institucijų blaškymasis per visą ekonominių santykių nepriklausomo reguliavimo dešimtmetį tarp liberaliosios ir socialinės politikos ir ekonomikos idėjų lėmė tai, kad dabar egzistuoja ryškus šių interesų derinimo disbalansas, kurį įrodo nuosavybės teisių atkūrimo bylos, grąžinant turtą kai kurioms asmenų grupėms kitų asmenų sąskaita, suteikiant asmeniui teisę į indėlį su teise jį atsiimti po savo mirties, ir t. t.

5. Tarptautinės sutartys turi tapti vienu iš pagrindinių nuosavybės teisės apsaugos, ir ypač ribojimų gaires nustatančiu instrumentu, nes jų nesilaikymas lems mūsų valstybės atsakomybę tarptautiniuose teismuose, o tai atsigręš prieš visus piliečius mokesčių naštos padidėjimu. Tai reikalauja plėtoti mūsų nuosavybės teisės doktriną ir kurti naujus teisinio reguliavimo mechanizmus.

LITERATŪRA IR PASTABOS

1. Pavyzdžiui, nuosavybės teisės apsauga nebuvo įtraukta į 1966 m. Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą ir Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą.
2. Nuosavybės teisės apsaugą įtvirtina Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (17 str.), 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Pirmas protokolai), 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija (21 str.), 1963 m. Afrikos žmogaus ir tautos teisių chartija (14 str.). 1948 m. Amerikos teisių ir pareigų deklaracija matyt geriausiai išryškina skirtumą dėl šios teisės apsaugos apimties priežastis, 23 straipsnyje įtvirtindama, kad „Kiekvienas asmuo turi teisę turėti nuosavybės teise tiek turto, kiek reikia jo esminiams tinkamo gyvenimo poreikiams patenkinti ir išlaikyti asmeninį ir savo namų orumą“ (vertimas autorės).
3. 2002 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002. Nr. 28–1003.
4. 1998 m. birželio 18 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. gruodžio 6 d. nutarimu Nr. 909 patvirtintos valstybės išperkamos žemės nominalios kainos nustatymo metodikos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1998. Nr. 57–1605.
5. 1993 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1993. Nr. 70–1320.
6. Socialinės nuosavybės teisės funkcijos pripažinimą pagrindžia ir Jėringo keltos idėjos, kad visos subjekto teisės, taip pat ir nuosavybės teisė, yra nulemtos ir teisiškai susijusios su visuomene, kurios sudėtinė dalis yra minėtas subjektas. Plačiau žr., pavyzdžiui, **Kamyshanskij V. P.** Pravo sobstvenosti: predely i ograničenija // Zakon i pravo. – Moskva, 2000. P. 27–32; **Justickis V.** Nuosavybės teisinis gynimas rinkos ekonomikos sąlygomis / Lietuvos Respublikos konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga // Teisė. 1994. P. 106–108; **Allen T.** Commonwealth Constitutions and the Right not to be Deprived of Property // The International and Comparative Law Quarterly. July 1993. Vol. 42. P. 527.

7. Nuosavybės šventumas ir neliečiamumas įtvirtinamas 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje, neliečiamumas – 1953 m. Danijos Konstitucijoje.
8. **Smith E.** Konstitucinės nuosavybės teisių apsaugos reliatyvumas // Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga // Teisė. 1994. P. 96–97; **Kamishanskij V. P.** Pravo sobstvenosti: predely i ograničenija // Zakon i pravo. – Moskva, 2000. P. 28.
9. **Gray K., Gray S. F.** Private Property and Public Property / Property and the Constitution / ed. by J. McLean. – Oxford–Portland Oregon: Hart Publishing, 1999.
10. Ne viename savo sprendimų Konstitucinis teismas konstatavo, kad teisingumo ir teisinės valstybės negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus. Žr., pavyzdžiui, 1998 m. spalio 27 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1998. Nr. 95–2642.
11. **Kamishanskij V. P.** Pravo sobstvenosti: predely i ograničenija. Zakon i pravo. – Moskva, 2000.
12. 1997 m. spalio 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997. Nr. 91–2289. 1997 m. liepos 10 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 55 straipsnio antrosios dalies 1 punkto, 56 straipsnio ketvirtosios dalies 1, 2 punktų ir 58 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997. Nr. 67–1696. Konstitucinis Teismas, remdamasis 1948 m. Visuotine žmogaus teisių deklaracija, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, konstatavo, kad tarptautinė teisė nepaneigia valstybių teisės įstatymais apriboti žmogaus teises ir laisves.
13. 1997 m. gegužės 6 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997. Nr. 40–977.
14. Plačiau apie tai žr. **Jočienė D.** Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
15. Šis mechanizmas buvo įtvirtintas byloje „Sporrong and Lönnroth v Sweden“. 1982. 5 E.H.R.R. 35.
16. **Clayton R., Tomlinson H.** The Law of Human Rights. – Oxford University Press, 2000.
17. Lithgow v United Kingdom. 1986. 8 EHRR 329, para 120.
18. Gasus Dossier-und Fördertechnik GmbH v Netherlands. 1995. 2 EHRR 403 para 53; Beyeler v Italy 5 Jan 2000 para 100. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Language=en&Advanced=1>.
19. Gasus Dossier-und Fördertechnik GmbH v Netherlands. 1995. 20 EHRR 403, para 53, Panikian v Bulgaria, App. No. 29583/96; 90-A(E)/B DR 109; 24 EHRR CD 63; Fitzpatrick v Sterling Housing Association. 1999. 3 WLR 1113, HL.
20. Gasus Dossier-und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands. 1995. 20 E.H.R.R. 403, Holy Monasteries v Greece. 1994. 20 E.H.R.R.; Matos e Silva, Lda. V Portugal. 1996. 24 E.H.R.R. 573; Banner v Sweden. 1989. 60 DR 128.
21. Wiggins v United Kingdom, App. No. 7456/76; 13 DR 40 para 46; Comm. Dec. 1985. 9 EHRR 151 para 153: taksi veiklos licencija nėra ginama teisė, tačiau su ja susijusios pajamos gali būti. Smith Kline etc. Laboratories v Netherlands No. 12633/87, 66 D.R. 70. 1990: patentas pripažintas nuosavybės objektu; Pressos Compania Naviera SA and Ors v Belgium, 1996 21 E.H.R.R. 30: reikalavimas atlyginti žalą pripažintas nuosavybe.
22. Gasus Dossier-und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands, 1995. 20 E.H.R.R. 403.
23. Tre Traktörer Aktiebolag v Sweden, 1989. 13 E.H.R.R. 309.
24. Pressos Compania Naviera SA and Ors v Belgium, 1996. 21 E.H.R.R. 301; National and Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v United Kingdom, 1997. 25 E.H.R.R. 127.
25. Pine Valley Developments Ltd. v Ireland, 1991. 14 E.H.R.R. 319.
26. Cornwell v UK (25 April 2000. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Language=en&Advanced=1>).
27. S v United Kingdom, Application No. 7456/76. P. 46.
28. Könkämä and 38 other Saami Villages v Sweden. Application No. 27033/95.
29. Denev v Sweden, 1989. 59 DR 127, EComm HR: pareiga žemės savininkui sodinti medžius aplinkos apsaugos tikslu.
30. Jacobsson v Sweden, 1989. 12 EHRR 56; Pine Valey Development Ltd v Ireland, 1991. 14 EHRR 319.
31. Fredin v Sweden. No 1. 1991. 13 EHRR 784.

32. Mellacher v Austria. 1989. 12 EHRR 391.
33. Allgemeine Gold-und Silberscheideanstalt v United Kingdom, 1986. 9 EHRR 1.
34. G, S and M v Austria, 1983. 34 DR 119, EComm HR.
35. Inze v Austria, 1987. 10 EHRR 394.
36. Raimondo v Italy, 1994. 18 EHRR 237.
37. Chassagnou v France, App. No. 25088/94, 28331/95, (1999) 29 EHRR 615.
38. Fredin v Sweden. No. 1. 1991. 13 EHRR 784 para 41. Žr., pavyzdžiui, Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis, 1994. 19 EHRR 293; Sporrang and Lönnroth v Sweden, 1982. 5 E.H.R.R. 35. Papamichalopolous v Greece, 1993. 16 EHRR 440.
39. Banner v Sweden (1989) 60 DR 128 , 140, EComm HR.

The Constitution and Possibilities to Impose Restrictions on the Property Right

Doctoral Candidate Eglė Švilpaitė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The principle of the protection of property right is one of the guarantees of the rights and freedoms both of a state and persons belonging to its jurisdiction, therefore this principle was inevitably included into a list of rights and freedoms guaranteed by the Constitution of the Republic of Lithuania.

Already 10 years the Constitution of the Republic of Lithuania by the norms of Article 23, comprising indivisible complex, establishes three principle rules by which the State is obliged to guarantee the absolute inviolability and protection by the laws of a property right. The Constitutional Court several times ascertained that the principle of the inviolability of the ownership has to be implemented not in accordance with its grammatical meaning, but systematically interpreting the Constitution, for it cannot be implemented separately from the principles of respect of other human rights and freedoms and observance of laws. The influence of social philosophy also caused the refusal of the absolute protection of property right. Taking in to account the aforesaid tendencies, it is important to establish the possibilities of the interference with the property right, first of all, and legal basis, criteria and limits for the state to establish restrictions over the property right.

The Constitutional Court in its practice has listed only the principles of interference, however has not dealt at all with the conceptual basis, such as definition of a property right, its content, definition forms, which may in certain cases cause de facto expropriation, and other questions directly influencing the remedies of the protection of rights and freedoms of persons under Article 23 of the Constitution. Also the Constitutional Court has not comprehensively evaluated the influence of the international treaties over the protection of the property right still.

Therefore, the aim of this article is to provide a concentrated position of the Constitutional Court on the question of legitimacy of the interference with the property right, opposing with the principles of the restrictions of property right that were formulated in the practice of implementation of one of the most effective regional international treaty on the protection of human rights - 1950 European Convention on Human Rights. The main conclusion of the article is that the Constitutional Court should guarantee constitutional property right not only by classical instruments and national legal norms, but also following the contemporary legal doctrine of property rights developed in many states, that declines recognition of traditional triplet of rights of the owner, whereas European Convention of Human Rights should become effective instrument applicable for the protection of ones property right.

